
РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.06.6>

ДОКАЗ В КОНСТИТУЦІЙНОМУ СУДОЧИНСТВІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ

Белов Д.М.,

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України
<https://orcid.org/0000-0002-7168-9488>*

Белова М.В.,

*доктор юридичних наук, доцент
кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
<https://orcid.org/0000-0003-2077-2342>*

Белов Д.М., Белова М.В. Доказ в конституційному судочинстві: концептуальні засади.

Вказується, реалії суспільного життя, політична обстановка, глобальні процеси трансформації явищ та процесів вимагають правової точності у розумінні фундаментальних приписів, про які вказує Конституція, а також забезпечення відповідності законодавства її положенням. Автор акцентують увагу на тому. Що докази та відповідна діяльність щодо їх збирання, дослідження, оцінка та використання давно привертає інтерес вчених різних напрямів юридичної науки. Поняття «доказ» та «доказування» є одними з центральних у науці та практиці, що зумовило необхідність глибокого вивчення даних питань, відокремлення окремого наукового напрямку – теорії доказів, особливо в конституційному судочинстві.

Відзначається, юридичне пізнання як діяльність можна розглядати як складну систему, що складається з цілого ряду елементів і має певну структуру, що дозволяє говорити про технологічний процес відтворення юридичних знань. Аналіз внутрішньої структури юридичної пізнання дає можливість глибше і повніше виявити всі особливості цієї діяльності. Виявлення та вивчення того, як побудовано юридичне пізнання, є необхідною передумовою і для вирішення проблем його наукової організації та управління. У юридичному пізнанні центральною ланкою є теорія доказів, ядро якої – поняття «доказ» - трактується досить різнопланово, особливо, в конституційному судочинстві.

Зауважено, процесу доказування та збирання доказів у конституційному судочинстві належить одне з основних місць. Це зумовлено тим, що саме на основі правильно зібраних доказів можна винести законне та справедливе судові рішення, крім того, сам судовий процес проходить з дотриманням одного з провідних принципів – змагальності та рівноправності сторін. В той же час доказування (незалежно від виду судочинства) має спільні риси як певний вид пізнання.

Стверджується, оскільки доказування є різновидом процесу пізнання, що здійснюється у порядку, встановленому законом і охоплює діяльність суб'єктів, залучених до конституційного судочинства, то доказування в конституційному судочинстві – це різновид пізнання, що здійснюється у порядку, встановленому законом і охоплює діяльність суб'єктів, залучених до конституційного судочинства, являє при цьому поєднання як когнітивної так процесуальної діяльності. При цьому, доказами в конституційному судочинстві в найзагальніших рисах, є відомості про обставини та факти, що підлягають встановленню у справі, спрямовані на встановлення конституційного змісту норм, що є безпосереднім об'єктом вивчення, отримані за допомогою судової логіки, предметом якої є судове обґрунтування та судової аналітики.

Ключові слова: процес пізнання, конституційне судочинство, доказ, доказування, збирання доказів, конституціоналізм.

Byelov D.M., Bielova M.V. Evidence in constitutional proceedings: conceptual foundations.

It is indicated that the realities of social life, the political situation, global processes of transformation of phenomena and processes require legal precision in understanding the fundamental prescriptions specified by the Constitution, as well as ensuring the compliance of legislation with its provisions. The author emphasizes that. That evidence and the corresponding activities related to their collection, research, evaluation and use have long attracted the interest of scientists from various areas of legal science. The concepts of "evidence" and "proving" are among the central ones in science and practice, which necessitated a deeper study of these issues, the separation of a separate scientific direction - the theory of evidence, especially in constitutional proceedings.

Admittedly, legal knowledge as an activity can be considered as a complex system consisting of a number of elements and having a certain structure, which allows us to talk about the technological process of reproduction of legal knowledge. Analysis of the internal structure of legal knowledge makes it possible to reveal all the features of this activity in a deeper and more complete way. Identifying and studying how legal knowledge is built is a necessary prerequisite for solving the problems of its scientific organization and management. In legal knowledge, the central link is the theory of evidence, the core of which - the concept of "evidence" - is interpreted quite differently, especially in the constitutional judiciary.

It is noted that one of the main places belongs to the process of proving and collecting evidence in constitutional proceedings. This is due to the fact that it is on the basis of correctly collected evidence that a legal and fair judgment can be rendered, in addition, the trial itself will take place in compliance with one of the leading principles - competition and equality of the parties. At the same time, proof (regardless of the type of judicial procedure) has common features as a certain type of knowledge.

It is asserted that since proof is a type of cognitive process that is carried out in the order established by law and covers the activities of subjects involved in constitutional proceedings, then proof in constitutional proceedings is a type of knowledge that is carried out in the order established by law and covers the activities of subjects of entities involved in constitutional proceedings, at the same time represents a combination of both cognitive and procedural activity. At the same time, evidence in constitutional proceedings in the most general

terms is information about the circumstances and facts to be established in the case, aimed at establishing the constitutional content of the norms that are the immediate object of study, obtained with the help of judicial logic, the subject of which is judicial reasoning and forensic analytics.

Key words: the process of cognition, constitutional proceedings, proof, evidence, collection of evidence, constitutionalism.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день моніторингу можуть бути піддані будь-які сегменти теорії доказів: елементи процесу доказування, ефективність використання доказів та їх джерел, складові предмета доказування, суб'єкти доказової діяльності тощо. Розробка методологічних основ доказування у контексті всього комплексу системи знань, сформованих у межах складових елементів предмета теорії доказування за своєю суттю має засадниче значення для розвитку теорії та практики пізнання. Оскільки і ретроспективному, і поточному комплексному моніторингу піддаються всі елементи предмета запропонованої теорії, то правильне визначення відправних теоретичних положень відіграє вирішальну роль і є основною складовою теоретико-методологічних знань про методи пізнання процесу доказування у будь-якому судочинстві – кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському, конституційному. Розвиток теорії доказування сьогодні є перспективним напрямом дослідження, спрямованим на виокремлення самостійної галузі – процесуального права [12, с. 6-7].

Докази та відповідна діяльність щодо їх збирання, дослідження, оцінка та використання давно привертає інтерес вчених різних напрямів юридичної науки. Поняття «доказ» та «доказування» є одними з центральних у науці та практиці, що зумовило необхідність глибшого вивчення даних питань, відокремлення окремого наукового напрямку – теорії доказів, особливо в конституційному судочинстві.

Відзначимо, юридичне пізнання як діяльність можна розглядати як складну систему, що складається з цілого ряду елементів і має певну структуру, що дозволяє говорити про технологічний процес відтворення юридичних знань. Аналіз внутрішньої структури юридичної пізнання дає можливість глибше і повніше виявити всі особливості цієї діяльності. Виявлення та вивчення того, як побудовано юридичне пізнання, є необхідною передумовою і для вирішення проблем його наукової організації та управління. У юридичному пізнанні центральною ланкою є теорія доказів, ядро якої – поняття «доказ» - трактується досить різнопланово, особливо, в конституційному судочинстві.

Крім того, як вірно стверджує Т. Барабаш, «у сучасній юриспруденції вживаються такі правові категорії, як: теорія доказів, доказове право, теорія доказового права, теорія доказування. У вищих навчальних закладах юридичного спрямування вивчається «Теорія доказів» і як свідчить практика, здебільшого в рамках цієї дисципліни розглядаються проблемні питання лише кримінально-процесуального доказування. Навіть у окремих навчальних посібниках чи підручниках, які мають загальну назву «Теорія доказів», викладають основні засади доказового права саме в кримінальному процесі. Розвиток теорії доказування сьогодні є перспективним напрямом дослідження, спрямованим на виокремлення самостійної галузі – процесуального права» [12, с.8]. В той же час, «доказ» та «доказування» в конституційному судочинстві на сьогодні є не достатньо дослідженими категоріями.

Стан дослідження. Важливі питання досліджуваної проблеми розглядалися в багатьох працях вітчизняних учених, зокрема, О.О. Бандуркою, Ю.В. Бауліним, В.Ф. Бойком, В.Д. Бринцевим, Ю.М. Грошевим, А.С. Головіним, М.М. Гультаєм, Н.Л. Дроздович, А.Я. Дубінським, В.М. Кампом, Н.І. Клименко, В.О. Коноваловою, М.В. Костицьким, Н.В. Костицькою-Кушаковою, В.Т. Маляренком, О.М. Мироненком, М.А. Погорецьким, Б.М. Пошвою, П.М. Рабіновичем, О.А. Селівановим, О.О. Селівановим, М.І. Сірим, А.А. Стрижаком, В.М. Шаповалом, В.Ю. Шепітьком, Н. Шапталом та багатьма іншими. Проте, незважаючи на значну кількість публікацій та наукових праць, окремі актуальні питання, зокрема щодо особливостей предмета доказування в конституційному процесі, залишились недослідженими.

Мета статті. Мета даної публікації полягає в тому, щоб розкрити сутність категорії «доказ» в конституційному процесі.

Виклад матеріалу дослідження. Цілі процесуальної діяльності багато в чому досягаються через роботу з доказами, тобто доказуванням. Доказ цілком пронизує всю процесуальну діяльність, за своєю суттю, доказове право є складовою процесуального права, його галуззю. Щодо понятійного апарату з даного питання, слід визнати існування доказового права, яке визначається як сукупність процесуальних норм, визначальних цілі та предмету доказування, поняття та види доказів, а також особливості доказування на різних стадіях провадження та за деякими категоріями справ. Норми доказового права пов'язані з іншими процесуальними нормами і застосовуються у всіх стадіях процесу.

Процесу доказування та збирання доказів у конституційному судочинстві відводиться одне

з основних місць. Це зумовлено тим, що саме на основі правильно зібраних доказів можна винести законне та справедливе судові рішення, крім того, сам судовий процес проходитиме з дотриманням одного з провідних принципів – змагальності та рівноправності сторін. В той же час слід зазначити, що доказування (незалежно від виду судочинства) має спільні риси як певний вид пізнання [3, с. 35].

Тобто, насамперед, доказування є різновидом процесу пізнання, що здійснюється у порядку, встановленому законом і охоплює діяльність суб'єктів, залучених до конституційного судочинства. Звідси, впливають ознаки доказування:

1) доказ є різновидом процесу пізнання. У цілому нині встановлення обставин справи виступає різновидом процесу пізнання, котрій характерна наявність об'єкта пізнання, засобів, з допомогою яких пізнається об'єкт. Як об'єкт пізнання у конституційному судочинстві виступають, наприклад, відповідні нормативно-правові акти, конституційність яких підлягає перевірці. Засобами пізнання є засоби доказування;

2) доказування поширюється на суб'єкти, залучені до конституційного судочинства. Варто виділити три групи суб'єктів, що у процесі доказування:

– суд, який має розглянути та вирішити підвідомчу справу (бере участь у збиранні, дослідженні та оцінці доказів),

– сторони є активними учасниками процесу доказування, оскільки саме вони збирають та подають докази до суду, беруть участь у їх дослідженні під час розгляду справи,

– інші суб'єкти також беруть участь у доказуванні, виконуючи допоміжні функції (свідки, експерти, спеціалісти).

У тій чи іншій формі кожен із зазначених суб'єктів залучається до процесу доказування у справі;

3) доказування здійснюється у порядку, встановленому законом. Доказування здійснюється у відповідній процесуальній формі. Саме процесуальна форма кардинально відрізняє конституційне правосуддя від інших способів вирішення справ [4, с. 22].

Крім того, не можна забувати, дуже складним і неоднозначним, на нашу думку є й питання щодо категорії «доказ». На сьогодні можна виокремити кілька концепцій доказів. Наведемо деякі з них:

1) донаукове (архаїчне) трактування - поняття доказів давалося в ній скоріше на побутовому рівні, шляхом простої ілюстрації.

2) логічна модель. Відповідно до цієї концепції, доказами у справі є лише факти, які об'єктивно існують факти реальної дійсності.

3) «подвійна» концепція. Доказами є і факти, і джерела (за термінологією деяких авторів – засоби доказування), з яких ці факти почерпнуті – свідчення свідків, висновки експертів та ін.

4) інформаційна модель. Доказом є єдність відомостей (інформації) та їх джерела (матеріального носія). Таким чином, у поняття докази включаються не самі факти, а відомості, інформація про них

5) змішана (синтезована) концепція. Згідно неї, доказом є і самі факти, і відомості про них, і навіть їх джерела.

Отже, можна відзначити, що доказування в конституційному судочинстві – це різновид пізнання, що здійснюється у порядку, встановленому законом і охоплює діяльність суб'єктів, залучених до конституційного судочинства, являє при цьому поєднання як когнітивної так процесуальної діяльності. Когнітивна складова характеризує процес пізнання, а процесуальна – особливу форму, яку набуває власне пізнання в рамках правил конституційного судочинства.

Відзначимо, спираючись на постулати одного з основних законів діалектики – закону про єдність і боротьбу протилежностей, який визначає закономірності розвитку явищ природи і соціально-історичної реальності, вчена Н. Шаптала цілком аргументовано стверджує, що сутність доказування у конституційному судовому процесі у справах про офіційне тлумачення Конституції України полягає у такому: по-перше, це використання, збирання та оцінка, які сприяють правильному розумінню питань «права», тобто юридичного змісту конституційної норми. По-друге, виходячи зі свого завдання – гарантувати верховенство Конституції України, Суд зобов'язаний розглядати конституційну норму, яка тлумачиться, з аксіологічної точки зору, тобто дослідити наявні у справі докази щодо відповідності цієї норми «духу» Конституції України – духовним, моральним, естетичним та іншим цінностям, закладеним в основу Основного Закону держави [5, с. 86].

Досліджуючи, процедуру доказування і значення доказів у конституційному судовому процесі М. Костицький стверджує, що даний вид судового процесу зберігає всі основні принципи, які закріплені в законодавстві, найважливішим з яких є змагальність і рівність сторін. Але, незважаючи на загальні принципи здійснення судочинства, конституційному процесу все ж таки притаманні певні відмінні риси, яких немає в інших галузевих процесах [6, с. 25]. При цьому, в ході доказування в конституційному судовому процесі на відміну від інших видів юрисдикційного процесу встановлюються обставини ідеального характеру, а не фактичні дані, факти, дії і події (матеріальні обставини).

Варто звернути увагу, відзначають Л. Руснак та О. Щербанюк, що Конституційний Суд України є судом права, а не факту, адже ця особливість прямо впливає на процедуру доказування в ньому і сприяє наявності низки особливих ознак, що відрізняють її від аналогічної процедури в суді загальної юрисдикції. Найсуттєвіша відмінність вже закладена у самій сутності Конституційного Суду як суду права. Це відображають положення статті 8 Конституції України про верховенство права і статті 4 Закону про Конституційний Суд України, де зазначено, що цей Суд керується насамперед правом, Конституцією України, а вже потім чинним законодавством та нормативно-правовими актами [7, с. 59].

Відзначимо, деякі автори пропонують розглядати доказ як єдність не двох, а трьох основних елементів: а) матеріальної форми існування (засіб доказування, вид доказу); б) змісту (відомості, інформація як відображення матеріального світу та його властивостей); в) процесуального способу отримання доказів. Деякі, розуміють під доказами будь-які відомості інформаційного характеру. У той же час факт (або доказовий факт) як би «випав» із змісту цього поняття. Безсумнівно, це стало результатом перемоги прихильників концепції максимальної формалізації юридичного процесу, та кримінального судочинства зокрема, що не є прийнятним саме по відношенню до конституційного судочинства.

Звертаємо увагу також і на те, що у ретроспективному пізнанні, яким є юридичне пізнання, поняття «факт» не ототожнюється з подією, оскільки факт – не просто подія, що існує поза суб'єктом, але така подія, яка відображається в свідомості суб'єкта і саме тому йому є фактом. В принципі, факт є образ події (обставини) реальної дійсності, сформований у суб'єктів пізнання. Формалізація в праві сама по собі ще не забезпечує дійсної рівності всіх перед законом. Тільки змагальність, можливість інтерпретаційної ініціативи робить цю рівність реальною. Встановлення факту є результатом багатоступінчастої процедури оперування (доказування, обґрунтування) сторонами власне процесуальними (технічними) доказами. Сторони в суді оперують практично одними і тими ж процесуальними доказами, а ось їх інтерпретація дозволяє їм у рамках своєї правової позиції будувати різні юридично значущі моделі подій, що встановлюються. Навіть після того, як інтерпретатор прийде до розуміння механізму доказування, окремі компоненти інтерпретації все ще коригуються матеріалом, який пропонується учасниками процесу. Суб'єкт повинен обирати напрямок інтерпретації та вирішувати питання коригування юридичної позиції. Тільки

та інтерпретація, яку суд зможе ухвалити, буде правильною [13, с. 33].

Висновки. Таким чином, на наш погляд, оскільки доказування є різновидом процесу пізнання, що здійснюється у порядку, встановленому законом і охоплює діяльність суб'єктів, залучених до конституційного судочинства, то доказування в конституційному судочинстві – це різновид пізнання, що здійснюється у порядку, встановленому законом і охоплює діяльність суб'єктів, залучених до конституційного судочинства, являє при цьому поєднання як когнітивної так процесуальної діяльності. При цьому, доказами в конституційному судочинстві в найзагальніших рисах, на наш погляд є відомості про обставини та факти, що підлягають встановленню у справі, спрямовані на встановлення конституційного змісту норм, що є безпосереднім об'єктом вивчення, отримані за допомогою судової логіки, предметом якої є судове обґрунтування та судової аналітики.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Данко В.Й., Белов Д.М. Правові позиції Конституційного Суду України: аналіз правової доктрини. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». Випуск 73(5). 2022. С. 33-36.
2. Переклад англomовної громадсько-політичної літератури: система державного управління США / Л.М. Черноватий, В.І. Карабан, О.В. Ребрій, І.П. Ліпко, І.П. Ярошук ; за ред. Л.М. Черноватого та В.І. Карабана. Вінниця, 2006. 380 с.
3. Селіванов А. Проблемні аспекти законотворчого процесу та їх відображення в рішеннях Конституційного Суду України. Право України. 2004. № 9. с. 35-40.
4. Теорія доказів: підручник для слухачів магістратури юридичних вузів / Антонов К.В., Сачко О.В., Тертишник В.М., Уваров В.Г. / За заг. ред. д.ю.н., професора В.М. Тертишника. К.: Алерта, 2015. 294 с.
5. Шаптала Н. Особливості доказування та оцінки доказів у конституційному судовому процесі у справах за конституційними поданнями. Вісник Конституційного Суду України. 2018. № 5. С. 84-91.
6. Костицький М. Доказування в конституційному судовому процесі. Вісник Конституційного Суду України. № 4-5. 2011. С. 24-26.
7. Руснак Л.В., Щербанюк О.В. Предмет доказування в конституційному судовому процесі. Конституційно-правові академічні студії. №1. 2020. С. 58-63.
8. Данко В.Й., Белов Д.М. Правові позиції Конституційного Суду України: аналіз правової доктрини. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». Випуск 73(5). 2022. С. 22-26.
9. Данко В.Й., Белов Д.М. Правові позиції Конституційного суду України як фактор ефективності судового процесу: питання теорії. Матеріали міжнародного круглого столу «Право в умовах війни: пріоритети, завдання, функції» (м. Ужгород, 14 жовтня 2022 р.). С. 11-14.
10. Данко В.Й., Белов Д.М. Застосування рішень Конституційного суду в кримінальному судочинстві: окремі питання. Матеріали міжнародного круглого столу «Функціонування судових і правоохоронних органів в умовах війни: конституційні та міжнародно-правові маркери» (м. Ужгород, 27 жовтня 2022 р.). С. 9-11.
11. Белов Д., Громовчук М., Правовий простір держави: конституційно-правовий аспект. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2021. Випуск 66. С. 46-50.
12. Барабаш Т. М. Моніторинг теорії доказування у процесуальному праві України. Судова апеляція. № 2(15), 2009. С. 6-15.
13. Новицький В.А. Теорія доказового права. Т. 2. 317 с.
14. Белов Д.М., Белова М.В. Доказування в конституційному судочинстві: питання методологічних засад. Науковий вісник УжНУ. Серія «Право». Випуск 74(6). 2022. С. 44-47.